

Schuld of schaamte?

Schuld belijden aan de Joden is ingewikkelder dan in schaamte ons treuren met hen delen

De oproepen aan kerken in context

Dr. Steven Paas

Schuldovername is onmogelijk

Wat zijn christenen anno 2020 verschuldigd aan het Joodse volk? Vandaag worden we door initiatieven van voorgangers in de PKN en andere denominaties opgeroepen om als kerken, in het bijzonder op 15 november, schuld te belijden aan het huidige Joodse volk voor het antisemitisme en de Holocaust-misdaad, begaan aan de Joden voor, tijdens en na de Tweede Wereldoorlog en het gebrek aan hulp dat ze hebben ervaren.ⁱ Terecht wordt gewezen op de verschrikking van die misdaden. Beschamend inderdaad dat ook christenen niet zelden op de een of andere wijze medeplichtig waren en dat de Westerse cultuur besmet was met antisemitisme.ⁱⁱ Het is goed de verlegenheid daarover te delen met de (klein)kinderen van de slachtoffers. Wordt echter voldoende in rekening gebracht dat velen van onze (groot)ouders en hun kerkelijke voorgangers respect hadden voor de Joden en met gevaar voor hun leven Joden hebben geholpen? Anderen hebben daarop al gewezen.ⁱⁱⁱ Om deze vraag gaat het nu even niet.

Want afgezien daarvan kan de vaststelling dat kerken en christenen *van toen* meer hadden kunnen of moeten doen om de massale Jodenmoord te voorkomen en dat de kerken nalatig zijn geweest, onmogelijk een reden zijn voor een specifieke schuldbelijdenis door de kerken aan de Joden *van nu*. Twee redenen. Ten eerste is het praktisch onmogelijk om ons voldoende in te leven in de situatie van kerken en christenen tijdens de Duitse bezetting. Ten tweede, een schuldbelijdenis is een zaak van de persoonlijke en collectieve verantwoordelijkheid van de nalatigen of de daders *van toen*. Zij zijn overleden. We kunnen hun schuld niet overnemen en

dus ook niet belijden. Wat ik me wel kan voorstellen, is dat je - zonder dat je je zelf schuldig voelt - uit solidariteit met de Joden tegenover hen erkent en betreurt dat veel van onze voorouders gefaald hebben.

Zelfonderzoek

Wat we in ieder geval kunnen en moeten doen is het trekken van lessen uit het verleden in het licht van de Schrift, en die toe te passen op onszelf. Wat zouden we zelf doen als door het opkomen voor de vervolgd en de zwakken onze positie en uiteindelijk wellicht ons leven werd bedreigd? Is er een garantie dat we het er beter zouden afbrengen dan onze ouders en grootouders? Moeten we niet *onze eigen schuld* voor God belijden omdat we al te vaak ervoor terugschrikken om een leesbare brief van Christus te zijn? Hoeveel mededogen voelen wij bijvoorbeeld voor de vluchtelingen die omkomen voor de kusten van Europa of die aan de Europese grenzen in kampen als op het Griekse eiland Lesbos in uitzichtloze omstandigheden leven? Zijn we als Nederlandse christenen ons altijd bewust van onze sluimerende racistische vooroordelen?

Veel van onze voorouders zijn helaas ontrouw geweest door onvoldoende christelijke naastenliefde te betonen aan het Joodse volk, o.a. doordat ze niet loyaal waren met hen in tijden van nood. Mede daardoor heeft heel vaak het Evangelie de Joden niet bereikt. De meeste christenen van vandaag verwerpen het racisme en antisemitisme in onze Westerse geschiedenis. Maar zijn wij niet, op een andere manier, ook schuldig? Hoe staat het met onze verantwoordelijkheid tegenover onze Joodse tijdgenoten? Zien zij iets in ons van de aantrekkelijkheid van het Evangelie van Jezus, die gekomen is als Redder van de wereld? Of laat het ons koud dat veel Joden een verwrongen beeld van Jezus handhaven en Hem verwerpen als Messias?

In dit verband wijs ik op een betrekkelijk nieuw verschijnsel. Het kan namelijk zijn dat we ons hebben opengesteld voor een beweging die in de Holocaust-verschrikking een reden ziet om toch maar vooral niet het Evangelie van Jezus aan de Joden te vertellen, uit angst om van antisemitisme te worden beschuldigd. Er is namelijk in kerk, theologie en het persoonlijke geloof van veel christenen een reactionaire beweging gaande om een beschamend antisemitisch verleden af te schudden door de plaats van het huidige etnische Israël te verheffen boven alle andere volken buiten Christus om. De uitspraken van de profeten, apostelen en Jezus geven echter geen enkele grond voor zo'n perspectief. Door in deze beweging meegezogen te worden kan het zelfonderzoek onder de maat blijven en lopen christenen gevaar te kort te doen aan hun deelname aan het werk van Jezus Christus in de *Missio Dei* (= Gods zending) met betrekking tot de Joden en anderen.

Verhulling

De vraag is of de actie voor kerkelijke schuldbelijdenissen alleen te maken heeft met een gevoel van schuld ten opzichte van de Joden. Wil men misschien een goede beurt maken bij Israël en de Joden? Of speelt misschien ook het verlangen om, in reactie op de Holocaust etc., bovenbedoelde ‘nieuwe theologie’ verder te introduceren? Het heeft een klimaat geschapen waarin de centrale plaats van Christus onder druk komt te staan door een eenzijdige uitleg van de betekenis van het begrip ‘Israël’ en van de Joodse oorsprong van het christelijke geloof. Daarin lijkt dan ruimte te worden gemaakt voor een ander uitgangspunt bij de uitleg van de Schrift dan het besef dat de hele Bijbel staat in het Licht van Christus en gaat over Hem. In de nieuwe benadering worden soms de rabbijnen uitgenodigd om, en dan buiten de erkenning van Christus om, ons verstaan van de Bijbel mee te besturen. In dat exegetische klimaat wordt het moeilijk gemaakt voor christenen om onbevagen in woord en daad bij de Joden aan te komen met een getuigenis over Jezus. Het maakt niet uit hoe liefdevol, respectvol, voorzichtig, aangepast en missionair verantwoord we dat dan ook doen. Vanwege het verleden zouden we dat missionaire recht hebben verspeeld. Die mening wordt gesteund door een andere opvatting die onder sommige christenen veld heeft gewonnen, namelijk dat de Joden van vandaag nog steeds ‘Gods unieke uitverkoren volk’ of ‘Gods oogappel’ vanuit het Oude Testament zijn, of zelfs dat ze binnen of buiten Christus om al ‘een andere heilsweg’ hebben.

Deze reactionaire beweging wordt door mij gemakshalve aangeduid met de term ‘Israëlisme’. Heeft dat onbewust misschien meegespeeld bij de reden waarom er oproepen zijn gedaan aan onze kerken van 2020 om aan de Joden van 2020 schuld te belijden voor de nalatigheden van kerken voor, in en na de Tweede Wereldoorlog ten aanzien van de Joden van toen. Het lijkt erop dat een onderliggende gedachte van de actie, in het spoor van die ‘nieuwe theologie’, bestaat uit een verlegenheid of weigering om bij de Joden blijk te geven van de christelijke identiteit en van de missie van Jezus. Als dat zo is, dan gaat het de actievoerders niet zozeer om een oproep tot het belijden van de schuld van onze voorouders ten aanzien van de Joden. Maar is dan niet de oproep tot schuld belijden eerder een verhulling van een toegevoegde extra schuld door nalatigheid van christenen van nú, namelijk om zich te schamen deelnemers te zijn in de missie van Jezus, ook onder het Joodse volk? ^{iv}

Dr Steven Paas is theoloog. Hij publiceert over Europese en Afrikaanse kerkgeschiedenis, zending, theologieën over Kerk en Israël en de lexicografie van het Chichewa, een veel gesproken taal in Centraal Afrika.

ⁱ Dr. René de Reuver tijdens herinnering Kristallnacht, op 8

nov: <https://www.protestantsekerk.nl/nieuws/rene-de-reuver-spreekt-schuldbelijdenis-uit-tijdens->

[kristallnachtherdenking/](#) Voorstel binnen CGK, e.a. kerken voor 15
nov: <https://www.kerkenisrael.nl/voorgoed-verbonden/schuld.php>

ⁱⁱ Hoe diep dat antisemitisme ook bij Nederlanders geworteld was, blijkt uit bijvoorbeeld het artikel van Hilbrand Rozema, ‘De draak steken met Joden was eens een ware rage. ‘Hoe is het mogelijk dat men dit leuk vond?’, in het ND van 29 okt.2020. <https://www.nd.nl/nieuws/nederland/999814/joods-accent-nadoen-ongemak-bij-lsquo-humor>

ⁱⁱⁱ Bijvoorbeeld: Jan Slomp ‘Joden kregen juist veel steun vanuit de kerken’, in RD 20-10-20, <https://www.rd.nl/opinie/joden-kregen-in-oorlog-juist-veel-steun-vanuit-kerken-1.1705823>; ‘Henk Tijssen, ‘Schuldbelijdenis aan Joden komt te snel’, in RD 27-10-20, <https://www.e-pages.dk/reformatorsch/2014/>

^{iv} Een kortere versie van dit artikel werd gepubliceerd in het bulletin van Christian Information Platform (CIP) van 4 november 2020: https://cip.nl/82162-kerken-kunnen-geen-schuld-belijden-aan-het-joodse-volk?utm_source=newsletter&utm_medium=email&utm_campaign=2020Nov04